

A TÁRSADALMI MEGRENDELÉS SZEREPE A FORDÍTÁSTUDOMÁNY FEJLŐDÉSÉBEN: AZ OFFI ÉS A FORDÍTÓKÉPZÉS KAPCSOLATÁNAK KEZDETEI

KLAUDY KINGA¹

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Fordító- és Tolmácsoló Tanszék

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

Minden tudománynak van önfejlődése, hiszen a megoldandó kérdésekről való gondolkodás, a róluk folytatott párbeszéd folyamatosan új kérdéseket vet fel, amelyekre új válaszok születnek, és az új válaszok újabb vitákat, jobb esetben párbeszédet generálnak. De ha valamely tudományterületen megjelenik a társadalmi igény, a társadalmi megrendelés is, akkor az hirtelen felkavarhatja az addig békés tempóban csordogáló tudományos eszmecserek állóvizét, és előrelendítheti a fejlődést. Gondoljunk csak például a háborúk szerepére az orvostudomány fejlődésében. Ez történt a fordítástudományban is. Lassú folyamat volt, amíg elfogadtatta magát mint teljes jogú új tudományterület, ezzel telt a 20. század második fele, és azután az ezredfordulón szinte robbanásszerű fejlődésnek indult, részben a globalizáció multilingvális igényei, részben pedig a technikai fejlődés, azaz a számítógépes fordítástámogató eszközök fejlődése következtében. Ha van társadalmi igény, akkor van pénz is szakemberek képzésére, akik továbbfejlesztik a hirtelen fontossá vált szakterületet.

Így tett például az Európai Unió, amikor különböző pályázatokkal elkezdte támogatni a gépi fordítással kapcsolatos kutatásokat, vagy amikor közvetlen támogatást nyújtott a tagállamok egyetemén folyó fordító- és tolmácsolóképzéseknek. És így tettek az egyetemi és főiskolai döntéshozók, amikor belátták a fordítóképzés szükségességét. Az egyetemi fordítóképzés megindulása elengedhetetlen feltétele volt a fordítástudomány fejlődésének. Ennek a tanulmánynak a témája az a bonyolult folyamat, amíg az elmélet, az oktatás és a gyakorlat egymásra talált, illetve egyáltalán tudomást vett egymás létezéséről, majd elkezdett együttműködni, és ma már elmondható, hogy ez az együttműködés kölcsönösen előnyös. A gyakorlaton itt a fordítóirodákat értem, különös tekintettel a megalakulásának 150 éves évfordulóját ünneplő OFFI-ra, hiszen az ELTE–OFFI együttműködésének figyelemreméltóan hosszú múltja van, amit jelez az 1999 és 2018 között zajlott 20 közösen megrendezett fordítástudományi konferencia is (www.elteft.hu).

¹ A szerző nyelvész, a fordítástudomány professzora, az ELTE Fordító- és Tolmácsoló Tanszékének egyetemi tanára.

1. A 60-as évek

A 60-as években Magyarországon még nem volt fordító- és tolmácsképzés, de született egy átfogó mű a fordítástudományról. Amikor a nyelvészeti fordítástudomány klasszikus könyveiről beszélünk, gyakran megemlítjük, milyen különös, hogy minden fontos alapkönyv szinte egyszerre jelent meg az 1960-as években: Mounin (1963), Nida (1964), Revzin és Rozencvejg (1964), Catford (1965). Azért érdekes, hogy ezek a könyvek szinte egyszerre jelentek meg a világ különböző tájain, mert akkor még a tudományos eszmecsere nem volt olyan akadálytalan, mint manapság, tehát az említett szerzők nem nagyon kommunikálhattak egymással.

És ebből a sorból méltatlanul kimarad egy magyar szerző, Tarnóczy Lóránt, az OFFI munkatársa, akinek 1966-ban jelent meg *Fordítókatalauz. A szakirodalmi fordítás elmélete és gyakorlata* című könyve a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál. Igaz, hogy nagyon kis példányszámban (800 példányban), és szinte észrevétlenül. Miért? Azért, mert ez a kiváló könyv több szempontból is légtüres térben született. Oktatásban nem lehetett használni, mert egyetemi fordítóképzés Magyarországon a 60-as években még nem volt. A gyakorló fordítókat nem érdekelte az elmélet, nem hittek benne, nem vártak tőle kézzelfogható hasznot. A nyelvészeket viszont érdekelhette volna a fordítástudomány. Tarnóczy Lóránt ebben a terjedelmes műben (528 oldal) alaposan körüljárja a fordítás nyelvészeti kérdéseit, de a nyelvészeket nem érdekelte a fordítás mint kutatási tárgy. Kivéve néhány olyan nyelvészt, akik a korai gépi fordításban voltak érdekeltek, mint pl. Papp Ferenc vagy Hell György. Ma már sokan csodálkozva hallják, hogy az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 1964-ban megjelent második kötetét a szerkesztők, Kalmár László és Telegdi Zsigmond teljes egészében a matematikai nyelvészet és a gépi fordítás kérdéseinek szentelték.

Tarnóczy Lóránt 1966-os könyve azonban nem a gépi fordítás irányába halad, hanem az emberi fordításról szól, és arról, ami akkor a nemzetközi tudományos életben frissen körvonalazódó új alkalmazott nyelvészeti tudományterületen mindenkit foglalkoztatott, mit lehet felhasználni a nyelvészetből a fordítás tudományos leírásában. A cím, *Fordítókatalauz* egy kissé félrevezető. Gyakorlati, fordítástechnikai kézikönyvet sejtet, aminek nem alkalmas. Viszont minden benne van, amit 1966-ig a fordítástudományról tudni lehetett. A könyv alcíme: *A szakirodalmi fordítás elmélete és gyakorlata* pedig szintén tévesen azt sugallja, hogy csak a szakfordítókat érdekelheti a könyv, pedig általános fordításelmélettel is bőven foglalkozik.

2. A 70-es és 80-as évek

A 70-es években végre megindult Magyarországon is a szervezett fordító- és tolmácsképzés, mégpedig nagyon sajátos körülmények között. Manapság, mikor arról szólnak a konferenciák, hogy közelebb kellene vinni az egyetemi képzést a gyakorlathoz, sokan

arra gondolhatnak, hogy az egyetemre filológiai jellegű fordítóképzés jellemző, pedig az 1973-ban létrejött Fordító- és Tolmácsképző Csoporttól (később Központ, majd Tanszék, a továbbiakban ELTE FTT), illetve annak tanáraitól mi sem állt távolabb, mint a filológia. Az a különös helyzet alakult ki, hogy a tanszék az ELTE Bölcsészettudományi Karán jött létre, de az ELTE csak a helyszínt adta a Ménesi úti Eötvös Collegium épületében. Illetve formálisan az ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékhez kapcsolták tanszékünket, de ők nem vettek részt az alapításban. Az akkori Oktatási Minisztérium dr. Szépe Györgyöt, a magyar alkalmazott nyelvészet egyik legnagyobb alakját bízta meg a koncepció kialakításával, és dr. Ferenczy Gyulát, a Közgazdasági Egyetem Nyelvi Intézetének frissen kandidált oktatóját a tanári gárda toborzásával. Ő pedig a Közgazdasági Egyetem Nyelvi Intézetének oktatóiból, valamint gyakorló fordítókból és tolmácsokból állította össze az oktatói gárdát.

Volt még egy oka annak, hogy kezdettől nem a filológiai vonal jellemezte a képzést, és itt már kapcsolódunk az OFFI-hoz. A Közgazdasági Egyetem Nyelvi Intézete nagyon szoros kapcsolatban volt a TIT Budapest és Országos Nyelviskolájával, és szinte minden évben rendeztek szaknyelvi továbbképzéseket, amelyen természetesen az ELTE FTT oktatói is részt vettek. Ezekben a szaknyelvi továbbképzéseken ismerkedtünk meg az OFFI munkatársaival: Karcsay Sándorral, Vida Tamással, Márkus Györggyel. Ezek az ismeretségek hosszú évekig tartó munkakapcsolatot indítottak el. Karcsay Sándor sokszor tartott nálunk előadást a jogi szakfordításról, Márkus György tanított orosz–magyar fordítástechnikát, Vida Tamás pedig egészen a közelmúltig tanított nálunk jogi szakfordítást.

Nemcsak az OFFI munkatársai jártak hozzánk óraadóként a Ménesi útra, az Eötvös Collegium épületébe, hanem egyszer mi is felkerekedtünk, és az egész tanszék testületileg elment meglátogatni az OFFI Bajza utcai székházát. Akkor ismerkedtem meg személyesen Tarnóczy Lóránttal, Szepesy Gyulával és Ányos Lászlóval. Tarnóczyval a könyvéről is beszélgettünk, amit szeretett volna beadni kandidátusi disszertációnak, de úgy tudom, erre nem került sor. De ha beadta volna, akkor sem lett volna Magyarországon senki, aki elbírálhatta volna, mert Magyarországon akkor a fordítástudománynak még nem volt szakembere. (Zárójelben jegyzem meg, hogy ezen is lemérhető a tudományterület fejlődése, hiszen azóta az ELTE FTT Fordítástudományi Doktori Programjában 38 fordítástudományi doktori értekezést védtek meg, és szép számmal születtek ilyen témájú doktori disszertációk más magyar egyetemeken is.) Szepesy Gyula írásait a magyar nyelvhelyességi szakirodalomból akkor már jól ismertem. Ányos László pedig ettől az ismerkedéstől kezdve minden évben vállalta a hallgatók diplomafordításainak lektorálását, és szakfordítási órákat is tartott. Ideálisan végezte feladatát, éppen annyit javított, mennyit kellett, se többet se kevesebbet.

Többször írtam már az ELTE FTT korai éveit jellemző szakmai vitákról (Klaudy 2013: 10), de azok nem arról folytak, hogy mennyire legyen az oktatás kapcsolatban a fordítói gyakorlattal, mert ebben mindenki egyetértett. A vita inkább a fordítóképzés és a fordítástudomány kapcsolatáról folyt. Voltak, akik egyértelműen tagadták a nyelvésze-

ti tudatosítás hasznát. És voltak nyelvészeti pártiak, de ők is megosztottak voltak, hiszen a nyelvészet több módon játszhat szerepet a fordítástudományban. Az egyik mód, az elméletibb megközelítés, amikor azt vizsgáljuk, mi a fordítás, milyen szerepet játszhat a nyelvészet a fordítás mibenlétének feltárásában, a fordítás különböző definícióinak kidolgozásában, a fordítástudomány fogalomrendszerének finomításában. A másik mód a gyakorlatibb megközelítés, és engem mindig ez érdekelt, tud-e segíteni a nyelvészet a fordítási problémák leírásában, rendszerezésében, előrejelzésében, vagyis a fordítások minőségének javításában, a fordítandó szövegek graduálásában, a fordítási hibák szakszerű magyarázatában.

Jól szemlélteti az elmondottakat, és a 70-es évek méltó lezárása az az 1979-ben megjelent konferenciakötet, melynek címe *A fordítás elmélete és gyakorlata*, és egy 1977-es ELTE FTT-konferencia anyagát tartalmazza. Mint azt Ferenczy Gyula, a kötet a szerkesztője az előszóban írja, a cél az volt, „hogy a fordítás ügyében érdekelt intézmények minél szélesebb körének bevonásával vitassuk meg a fordítás elméletének és a fordításoktatás gyakorlatának legaktuálisabb kérdéseit” (Ferenczy 1979: 3). A Ménesi úti épület tanácsstermében fellépett a „hőskorszak” majdnem összes szereplője: az OFFI részéről Karcsey Sándor, az OFFI igazgatóhelyettese, Merényi Imre, az OFFI igazgatója, Szepesy Gyula, az OFFI lektora, Vida Tamás, az OFFI lektorátusának vezetője és az ELTE FTT egész akkori tanári kara. Délelőtt öt elméleti előadás hangzott el: Antal László a jelentés szintjének és a tartalom szintjének az elkülönítéséről beszélt, Balázs János a szövegtani irányzatok fordítástani szerepéről, Karcsey Sándor a szakszöveg fogalmáról, Ferenczy Gyula a szövegnyelvészet hasznáról, Hell György a szövegértésről. Délután a tanszék oktatóinak gyakorlati előadásai következtek: Dániel Tamásné a fordítástechnika fogalmáról beszélt, Klaudy Kinga a mondatok aktuális tagolásáról, Aniot Judit a fordítások elfogadhatóságáról, Zalán Péter és G. Láng Zsuzsa pedig arról, hogy kiből képezhetünk fordítót, illetve tolmácsot.

A kötet azért is érdekes, mert tartalmazza a hozzászólásokat is, ami manapság elég ritkán fordul elő, de akkor sikerült rögzíteni mind a 24 hozzászólást. A hozzászólók intézményi háttere is mutatja, milyen sokakat érdekelt ez a téma: Merényi Imre, Szepesy Gyula (OFFI) Bassola Péter, Oláh Tibor (Közgazdasági Egyetem Nyelvi Intézete), Hidas Judit (Külkereskedelmi Főiskola), Szabó György (Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ), Nanovfszky György (szabadúszó tolmács), Szöllősy Sebestyén András (Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézete). Az ELTE, az OFFI, az OMKDK és a szakfordítóképzést tervező intézmények egyaránt képviseltették magukat. Mindez azt jelenti, hogy a 70-es évek végén a párbeszéd az elmélet, az oktatás és a gyakorlat között megindult.

A 80-as években újabb területe nyílt az OFFI és az ELTE együttműködésének: a szakegyetemeken meginduló, úgynevezett „ágazati” szakfordítóképzés. Az ágazati szakfordítóképzés koncepcióját dr. Gárdus János dolgozta ki a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen, és ott is vezették be először a gépgyártás-technológiai szakfordítóképzést. A lényeg az volt, hogy a szakegyetemek hallgatói hat félévnyi idegennyelv-tanulás után

négy félévnyi szakfordítóképzést kapnak. Ez az 1974-ben induló modell annyira sikeres volt, úgy is mondhatnánk, olyan nagy volt rá a társadalmi igény, hogy a következő években sorra vezették be a szakegyetemek, akkor rövidítésekkel, KLTE TTK, DATE, GATE, SZOTE, JPTE KTK, ELTE TTK, BME.² És ez a felsorolás nem teljes.

Először Gárdus János kezdeményezte, hogy az államvizsgákon az ELTE és az OFFI képviselője is jelen legyen, de később a szakfordítók képzését végző tanszékek maguk is ragaszkodtak hozzá, hogy a majdani felhasználók és a fordítástudomány képviselői is legyenek jelen a záróvizsgán, sőt gyakran a diploma fordítások javítására is felkértek. Így aztán gyakran utaztunk együtt az OFFI munkatársaival (Szappanos Gézával, Kiss Sándorral) a vidéki egyetemeken folyó szakfordítóképzések látogatására, és ezek az utazások nagyon hasznos tapasztalatszerékhöz vezettek a fordítások minőségének értékelése, ma úgy mondanánk TQA (Translation Quality Assessment) terén, de valójában az elfogadhatóság minimális feltételeit próbáltuk kidolgozni.

A másik lehetőség ezekben az években az egyetemi képzés és az OFFI képviselőinek rendszeres találkozására szintén dr. Gárdus Jánosnak köszönhető. Ő nemcsak a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetét vezette, hanem az Oktatási Minisztérium Szaknyelvoktatási Bizottságának vezetője is volt, és e két minőségében a 70-es és 80-as években számos szaknyelvi konferenciát rendezett Miskolcon vagy Miskolc környékén (Aggtelek, Csanyikölgly). Ezekre a rendezvényekre az OFFI és az ELTE FTT képviselői egyaránt kaptak meghívót, és egymás előadásait is meghallgatták. Most az OFFI évfordulóját ünnepeljük, ezért csak az OFFI munkatársainak előadásai közül idézek fel néhányat az 1. táblázatban.

1. táblázat. Országos szaknyelvi konferenciák és OFFI-előadások a 70–80-as években

Év	Helyszín	A konferencia címe	Előadó	Az előadás címe
1973	Miskolc, NME	Az idegen nyelv és a nyelvészet alkalmazása az iparban	Tarnóczy Lóránt, OFFI	A nyelvi közvetítés tanulása, illetve tanítása
1975	Miskolc, NME	Nyelv és szakismeret	Tarnóczy Lóránt, OFFI	A szaknyelvek használatáról
1977	Miskolc, NME	Szaknyelvoktatás-szaknyelvművelés	Karcsay Sándor, OFFI	A fordítói szakosodás lehetőségei és határai a gyakorlatban és a képzésben

2 KLTE TTK = Kossuth Lajos Tudományegyetem, Természettudományi Kar, DATE = Debreceni Agrártudományi Egyetem, GATE = Gödöllői Agrártudományi Egyetem, SZOTE = Szegedi Orvostudományi Egyetem, JPTE KTK = Janus Pannonius Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, ELTE TTK = Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar, BME = Budapesti Műszaki Egyetem.

1979	Miskolc, NME Aggtelek	Szaknyelv-kutatás- szaknyelvoktatás	Márkus György, OFFI	A fordítástechnika fogal- ma és oktatásának módja
1982	Miskolc, NME Csanyikvölgy	TTF-nyelvészet- szaknyelvoktatás	Szappa- nos Géza, OFFI	Szakfordítás a népgazda- sági igények tükrében
1984	Miskolc, NME Csanyikvölgy	A nyelvi közvetítés elmélete és gyakorlata	Vida Tamás, OFFI	Mit várnak a fordítóiro- dák a fordítóképzéstől?

Vida Tamás 1984-es előadásának címe – Mit várnak a fordítóirodák a fordítóképzéstől? – a lényegre tapint. Ugyanez a kérdés hangzik el ma is minduntalan. Természetesen itt nemcsak az ELTE FTT-re gondolt az előadó, hanem az ágazati szakfordítóképzést folytató egyetemekre is. Ezek a szaknyelvi konferenciák azért voltak nagyon tanulságosak az ELTE FTT bölcsész végzettségű oktatói számára, mert nagyon erősen koncentráltak a szakmai terminológiára. Ma, a korlátlan technikai lehetőségek korában, a terminológia-adatbázisok építésének lehetősége újra fellendítette a terminológiai kutatásokat, de ez nem jelenti azt, hogy korábban ezzel nem foglalkoztak volna a különböző szakmák képviselői. A miskolci konferenciákon természetesen a bányászati, kohászati, és gépgyártás-technológiai terminológia került előtérbe, de hangzott el előadás a katonai, informatikai, gazdasági és jogi terminológiáról is. Talán nem lesz érdektelen visszaemlékezni a szaknyelvi konferenciák néhány terminológiai témájú előadásaira, melyeket együtt hallgattak az ELTE FTT és az OFFI képviselői.

2. táblázat. Néhány szakterminológiai témájú előadás az országos szaknyelvi konferenciákon a 70–80-as években

Év	Helyszín	A konferencia címe	Előadó	Az előadás címe
1973	Miskolc, NME	Az idegen nyelv és a nyelvészet alkalmazása az iparban	Patvaros József, NME	A bányászati szakszó- kincs fejlődésének kérdé- sei
1973	Miskolc, NME	Az idegen nyelv és a nyelvészet alkalmazása az iparban	Kiss Ervin	A kohászati terminológia és a professzionalizmu- sok néhány kérdése
1975	Miskolc, NME	Nyelv és szakismeret	Bocsánczy János, NME	Néhány új bányászati fo- galom magyar szóképzése

1977	Miskolc, NME	Szaknyelvoktatás- szaknyelvművelés	Cserven- ka Mik- lós, NME	A számítástechnikai és automatikai terminoló- gia művelésének, vala- mint magyarázásának né- hány kérdése
1979	Miskolc, NME Aggtelek	Szaknyelvkutatás- szaknyelvoktatás	Gribovsz- ki László- né, NME	Változások a felületmeg- munkálási terminológiá- ban
1984	Miskolc, NME Csanyikvölgy	A nyelvi közvetítés elmélete és gyakorlata	Farkas Jó- zsef, MFK	Az állattenyésztés francia szakszókészletének struk- turálódása

A rövidítések feloldása: OFFI = Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda,
NME = Nehézipari Műszaki Egyetem, MFK = Mezőgazdasági Főiskola, Kaposvár

A Nehézipari Műszaki Egyetem által rendezett szaknyelvi konferenciákon nemcsak az egyes szakmák terminológiájáról hangzottak el előadások, hanem a terminológia-tudomány általános kérdéseiről is, ld. 3. táblázat.

*3. táblázat. Néhány általános terminológiai témájú előadás az országos szaknyelvi kon-
ferenciákon a 70–80-as években*

Év	Helyszín	A konferencia címe	Előadó	Az előadás címe
1973	Miskolc, NME	Az idegen nyelv és a nyelvészet alkalmazása az iparban	Gárdus János, NME	Lingvisztika és termino- lógia
1973	Miskolc, NME	Az idegen nyelv és a nyelvészet alkalmazása az iparban	Kovács Ferenc, MKKE	A terminológia szerepe a tudományok fejlődésé- ben
1973	Miskolc, NME	Az idegen nyelv és a nyelvészet alkalmazása az iparban	Vajda Erik, OMKDK	A tájékoztatási (informá- ciós és dokumentációs) folyamatok, valamint ha- tárterületeinek termino- lógiája
1975	Miskolc, NME	Nyelv és szakismeret	Gárdus János, NME	A terminológiatudomá- ny helye a tudomá- nyok rendszerében a nyelvész és a szakember együttműködésének kér- dései

1979	Miskolc, NME Aggtelek	Szaknyelv kutatás- szaknyelvoktatás	Kis Ádám, ESZK	Vizsgálódások a termino- lógia alapfogalmainak te- rületén
------	--------------------------	--	----------------------	--

A rövidítések feloldása: OFFI = Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda, NME = Nehézipari Műszaki Egyetem, ESZK = Egyetemi Számítóközpont, OMKDK = Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ.

A 70-es és 80-as években rendezett szaknyelvi konferenciákon mindig jelentős volt a fordítási, fordítástudományi szekció, de az ott tartott előadásainkról ezúttal nem fogok írni, mert a céloom most csak annyi, hogy érzékeltessem azt a szakmai környezetet, ami a 70-es és 80-as években az ELTE FTT-t körülvette. Nem éltünk akkor sem elefántcsonttoronyban. Állandó kapcsolatban voltunk az OFFI-val és a szakfordítóképzést folytató egyetemekkel. Ezeken a szaknyelvi konferenciákon sokat tanultunk. A problémáink nem voltak azonosak a szakfordítóképzés problémáival, de tudtunk egymástól tanulni. Az ELTE FTT hallgatóinak jobb volt a nyelvtudása, mivel posztgraduális képzést folytattunk, tehát öt év idegennyelv-tanulás után vettük fel a hallgatókat, náluk viszont hatalmas előny volt egy szakterület alapos ismerete. Ezeknek a békés eszmecseréknek az állóvizét kavarták fel a 90-es évek eseményei, amelyek óriási változásokat hoztak a fordítási és tolmácsolási gyakorlat, a fordító- és tolmácsolóképzés, valamint az alkalmazott fordítástudomány terén egyaránt.

3. A 90-es évektől napjainkig

A 90-es évek Magyarországot az európai uniós csatlakozásra való felkészülés jellemezte. Több ezer oldalnyi uniós joganyag várt fordításra. Ez először csak gyakorlati feladatnak látszott, de hamarosan megmutatkoztak a fordítástudományt érintő fejlemények. Megjelent a „társadalmi megrendelés”, ami, mint említettem, mindig hasznára válik egy tudomány fejlődésének. Fejleszteni kellett a számítógéppel támogatott fordítás eszközeit, sőt a gépi fordítást is. Annak eldöntéséhez, hogy egy dokumentumot gépi eszközzel vagy emberi erővel kell fordítani, a fordítandó szövegek tipologizálására volt szükség. Fejleszteni kellett a lektorálási és az utószerkesztési elveket. A joganyag harmonizációja megkövetelte a terminológiai egységesítést, a terminológia adatbázisok létrehozását, és ennek szintén súlyos elméleti következményei voltak: fellendültek a terminológiatudományi kutatások.

Mindennek megfelelően nagy változásokat kellett bevezetni a fordító- és tolmácsolóképzésben is. Az Európai Bizottság és az Európai Parlament Fordítói Szolgálat (később Főigazgatósága) nem Brüsszelben kívánta kiképezni a fordítókat és tolmácsokat, hanem a tagállamok egyetemeit támogatta. Ahhoz, hogy minket elfogadjanak, teljesen át kellett alakítanunk az ELTE FTT-n folyó képzést. Mivel az európai uniós nyelvi közvetítők

csak anyanyelvre dolgoznak, de több idegen nyelvből, nekünk is be kellett vezetni az anyanyelv (A nyelv) mellett az első idegen nyelven (B nyelv) és a második idegen nyelven (C nyelv) folyó képzést, felemeltük az óraszámot, az addigi egyéves képzést két évre változtattuk, elválasztottuk egymástól a fordító- és tolmácsképzést. A tanszék kidolgozta az új európai uniós konferenciatolmács- és európai uniós szakfordítóképzés tervezetét, ezt az Európai Bizottság és az Európai Parlament elfogadta, és minden támogatást megkaptunk hozzá: konferenciatolmács-termet tudtunk felszerelni szabvány szerinti kabinokkal, számítógépes termünket felújíthattuk, hallgatóink egy félévet a társegyetemeken (ESIT, University of Westminster) tölthettek, és fogadták őket még egy hétnapos brüsszeli látogatásra is az európai intézményeknél. Az európai uniós konferenciatolmács (EMCI = European Masters in Conference Interpreting) szakos hallgatók nemzetközi vizsgabizottság előtt tettek vizsgát, és nemzetközi diplomát is kaptak. A mi tanáraink is rendszeresen jártak az európai egyetemekre vizsgáztatni, és nemzetközi fordítástudományi konferenciákon való részvételre is lehetőségünk nyílt.

Mivel az ELTE FTT az európai uniós képzések bevezetésével megelőzte a bolognai folyamatot (1999–2000), amikor ki kellett dolgoznunk a fordító és tolmács mesterszak koncepcióját (2005) már nem ért váratlanul a feladat. 2005-ben volt az első értekezlet Veszprémben, amelyre minden érdekelt egyetem és főiskola és az OFFI képviselője is meghívást kapott. Akkor megbeszéltük a vitás pontokat. Milyen szintű legyen a képzés: BA vagy MA? Ragaszkodjunk-e a két nyelvhez? Kell-e nyelvvizsga a belépéshez? Válasszuk-e szét a fordító- és tolmácsképzést? Lehessen-e bármilyen alapszakra ráépíteni? Az első találkozót két további egyeztetés követte, amelyek már az ELTE Trefort-kert campusán zajlottak. Szinte minden magyar egyetem és főiskola képviseltette magát, mivel a rendszerváltás után sok egyetemen megszűntek az idegen nyelvi lektorátusok, a régi „ágazati” szakfordítóképzések is visszafejlődtek. Az igény viszont a nyelvi közvetítők képzése iránt megmaradt, sőt növekedett. Miután a vitás pontokban megegyeztünk (MA-szintű legyen a képzés, a bekerülés feltétele egy felső- és egy középfokú nyelvvizsga legyen, válasszuk külön a fordítóképzést a tolmácsképzéstől, a szükséges nyelvvizsga birtokában bármely alapszak után lehessen jelentkezni), 2007-ben beadtuk a szaklétesítési kérvényt. A MAB elfogadta, és 2009-ben az ELTE-n el is indult a fordító és tolmács mesterszak. Miután az ELTE FTT szaklétesítési kérelmét a MAB elfogadta, a többi felsőoktatási intézménynek már csak szakindítási kérelmet kellett benyújtania, melyben a személyi feltételek meglétét kellett igazolnia. Így egymás után indulhattak be a fordító és tolmács vagy fordító mesterszakok az egész országban, vagyis megindult a diplomás fordítók és tolmácsok képzése.

Tanszékünk a mesterképzésben is kapott segítséget az OFFI-tól. Bevezettük ugyanis a kötelező szakmai gyakorlatot, melyet a hallgatók bármely fordítóirodában elvégezhetnek, és utána írásban és szóban be kell számolniuk a tanultakról, a fogadó intézménynek pedig igazolni kell a szakmai gyakorlat elvégzését. Először tartottunk tőle, hogy nem lesz könnyű elhelyezni évi 50–60 hallgatót, de végül sok helyen szívesen fogadták és fogadják őket. A befogadó intézmények különböző intenzitással foglalkoznak

a gyakornokokkal, van olyan hely, ahol bedobják őket a mély vízbe, de olyan is van, ahol gondosan előkészített program várja a gyakornokokat. Ilyen hely az OFFI is, amely minden évben sok gyakornokot fogad, és intenzíven foglalkozik velük.

Mindezek a fejlemények rengeteg nyersanyagot szolgáltatott a fordítással és tolmácsolással kapcsolatos kutatásokhoz is. 2003-ban az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskoláján belül megindult a Fordítástudományi Doktori Program, melyen azóta 38 disszertáció született, és sok közülük gyakorlati témát dolgozott fel. Csak néhány példa: Fischer Márta: *A fordító mint terminológus* (2011), Varga Ágnes: *A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei* (2012), Lengyel István: *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben* (2014), Sermann Eszter: *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai* (2014), Robin Edina: *Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben* (2015), Ábrányi Henrietta: *A fordítási környezetek hatása a fordítás minőségére* (2017).

A doktori témák kiválasztásában megint jól együtt tudunk működni az OFFI-val. Horváth Péter Iván, aki doktori értekezésének írásakor az OFFI-ban volt lektor, a lektori kompetenciáról írta a doktori értekezését, Tamás Dóra, aki most szintén az OFFI munkatársa, a gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről írt, és készül egy másik OFFI-munkatárs, Klenk Márk terminológiai tárgyú disszertációja is. Tamás Dóra munkássága jó példa az elmélet, a gyakorlat és az oktatás összekapcsolására. Elvégezte a Fordítástudományi Doktori Programot (Tamás 2014), az OFFI vezető terminológusa, és az ELTE FTT-ben a szakfordító és terminológus szakirányú továbbképzési szak felelőse. Terminológiai munkásságának eredményei közvetlenül „visszaforgathatóak” az oktatásba: az ő legújabb könyve alapján dolgoztuk ki a szakfordítói diploma-munkák terminológiai részének követelményeit (Tamás 2017).

Most, 2018-ban széles körben folyik az országban szakfordító- vagy szakfordító- és tolmácsképzés, ami nagyon jól tesz a fordítástudománynak, mert az ELTE FTT fordítástudományi doktori programjára minden évben sokan jelentkeznek. Részben a fordítást és tolmácsolást oktató tanárok, akik valamilyen fordítástudományi témából szeretnének doktori fokozatot szerezni, részben gyakorló fordítók, akik hisznek abban, hogy a gyakorló fordító mindennapi munkájából tudományosan általánosítható következtetéseket lehet levonni, részben MA-hallgatók, akik még a mesterképzési tanulmányaik alatt megkedvelték a fordítástudományt, és nem akarják abbahagyni a vele való foglalkozást.

A doktorandusz hallgatók első fellépésére nagyon alkalmas az a konferenciasorozat, amelyet *A magyar fordítók és tolmácsok napja* címmel az elmúlt 20 évben (1999–2018) közösen rendezett az ELTE FTT az OFFI és az MFTE (Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesülete). A cím kissé félrevezető, mert tulajdonképpen kétnapos konferenciáról van szó, melynek sok évig hasonló volt a menetrendje, az első nap délelőtti részében hangzottak el a Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak előadásai, délután külföldi előadók léptek fel, általában az Európai Bizottság vagy az Európai Parlament Fordítási vagy Tolmácsolási Főigazgatóságának munkatársai. A pénteki napot az OFFI akkori igazgatója, Szappanos Géza szervezte, és ott a gyakorló fordítók és a fordítóirodák

mindennapi gondjairól volt szó. E sorok írója az ELTE FTT korábbi tanszékvezetőjeként 17 évig szervezte a közös konferenciákat, és örömmel látja, hogy legutóbbi három konferencián, melyet már az ELTE FTT új tanszékvezetője, dr. Horváth Ildikó szervezett, rengeteg ötlet, újítás, frissítés került be a programba. Tehát sokáig az első nap elméletibb, a második nap gyakorlatibb volt, de az utóbbi években ez a merev szétválasztás megszűnt. Gyakoribbak lettek a kerekasztal-beszélgetések, hiszen olyan témák merültek fel (pl. bírósági tolmácsolás, terminológia, audiovizuális fordítás), ahol az elmélet, a gyakorlat és az oktatás képviselőinek érdemes egy asztalhoz leülniük. Sőt a kerekasztal-beszélgetésekben az oktatás „szenvető alanyai”, a hallgatók is részt vehetnek (vö.: kerekasztal a bírósági tolmácsolásról). Egyébként 1999-ig visszamenőleg az ELTE FTT és az OFFI összes közös konferenciájának programja megtekinthető az ELTE FTT honlapján (www.elteftt.hu).

4. A jövő lehetőségei

A fordítástudományt James Holmes (1988) elméleti, leíró és alkalmazott ágra osztotta. Az ELTE FTT Fordítástudományi Doktori Programjában elsősorban a leíró és az alkalmazott fordítástudományt műveljük. Az ekvivalencia fogalma például elméleti téma, de az ekvivalenciával kapcsolatos elképzeléseiket nap mint nap ösztönösen alkalmazzák a lektorok a fordítóirodáknak, az oktatók a hallgatói fordítások javításakor, a bírálók a diplomamunkák értékelésekor. Hogyan segít nekik a fordítástudomány? A felszíni jelenségek mélyebb okainak keresésével. Sok-sok egyedi fordítási megoldás leírásával, magyarázatával, általánosításával. Eddig ezt a munkát a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek fáradtságos egybevetésével viszonylag kis mintavétellel tudtuk végezni, most hatalmas mennyiségű automatikusan lekérdezhető számítógépes szövegtípusok állnak rendelkezésünkre különböző nyelvekből, különböző fordítási irányokból, különböző szövegtípusokból. Ilyen például a tanszéken Robin Edina vezetése alatt épülő Pannónia Korpusz (Robin et al. 2016).

A több millió szóból álló fordítási szövegtípusok építésével vált lehetővé a fordítási univerzálék kutatása, ami egyrészt izgalmas elméleti téma, másrészt gyakorlati implikációi vannak. Elméletileg azt kutatjuk ilyenkor, hogy léteznek-e nyelvpártól és fordítási iránytól független fordítási műveletek, azaz vannak-e általános törvényszerűségei a professzionális kétnyelvű beszédtevékenységnek. A fordítás folyamatát tekintve arra kaphatunk választ, hogy a forrásnyelvi szöveg megértése és a célnyelvi szöveg létrehozása különbözik-e az egynyelvű beszédtevékenység percepció és produkció folyamatától. A fordítás eredményét tekintve pedig arra kaphatunk választ, hogy a fordítás eredményeképp létrejött célnyelvi szöveg különbözik-e a nem fordítás eredményeképp született célnyelvi szövegektől. Másrészt a feltételezett fordítási univerzálékkal kapcsolatos elméleti kutatásoknak, mint említettük, egészen mindennapi gyakorlati következményei is vannak, például a lektorok által végzett explicitációs vagy implicitációs műveletek megítélésében. Az OFFI-nál ipari méretekben folyó fordítási és terminológiai munka hatal-

mas lehetőségeket nyújt a fordítástudományi kutatások számára a jövőben. Ennek a munkának még csak a kezdetén vagyunk.

Irodalom

- Ábrányi Henrietta 2017. *A fordítási környezetek hatása a fordítás minőségére*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE FTT.
- Catford, John Cunnison 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. London: OUP.
- Ferenczy Gyula (szerk.) 1979. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont.
- Fischer Márta 2011. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE FTT.
- Holmes, James 1988. The Name and Nature of Translation Studies. In: Holmes, James (ed.) *Translated!* Amsterdam: Rodopi. 67–80.
- Horváth Péter Iván 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 117. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kalmár László – Telegdi Zsigmond 1964. A matematikai nyelvészet és a gépi fordítás kérdései. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* II. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy Kinga 2013. A Ménesi úttól az Amerikai úton át a Múzeum körútig. In: Klaudy Kinga (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 9–15.
- Lengyel István 2014. *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE FTT.
- Mounin, Georges 1963. *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard.
- Nida, Eugene 1964. *Toward a Science of Translating: with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill.
- Revzin, Iszak Joszifovics – Rozencvejg Viktor Juljevics 1964. *Osznovi obscevo i masinnovo perevoda*. Moszkva: Viszsaja skola.
- Robin Edina 2009. Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE FTT.
- Robin Edina – Dankó Szilvia – Götz Andrea – Nagy Annamária Lilla – Pataky Éva – Szegh Henriette – Zolczer Péter 2016. Fordítástudomány és korpuszkutatás: bemutatkozik a Pannonia Korpusz. *Fordítástudomány* 18. évf. 1. szám 5–26.
- Sermann Eszter 2014. *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE FTT.
- Tamás Dóra Mária 2014. *Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. Fordítástudományi értekezések 1. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar Fordító- és Tolmácsoló Tanszék.
- Tamás Dóra Mária 2017. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: OFFI.
- Tarnóczy Lóránt 1966. *Fordítókatalozus. A szakirodalmi fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Varga Ágnes 2012. *A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE FTT.

The Role of the Needs of Society in the Development of Translation Studies: the Beginning of the Cooperation between OFFI and Translator Training. The subject of this paper is the complicated process through which translation theory, translation training and translation practice have come together, and they have become aware of each other's existence and then began to cooperate. Today it can be said that this cooperation is mutually beneficial. The study gives an overview of the 60's, when there was no translation training in Hungary, and for this reason Lóránt Tarnóczy's excellent book on the theory and practice of professional translation could not receive proper attention. In 1973 the foundation of the Department of Translation and Interpreting at ELTE was the beginning of translation training in Hungary and at the same time the beginning of cooperation between ELTE and OFFI. In the late 80's and 90's the transition of Hungary into democracy and market economy gave rise to new needs that called for a complete renewal of translator training programmes. The establishment of MA-level translator and interpreter training at ELTE and different other Hungarian universities boosted research in the field of Translation Studies. In 2003 a new PhD Programme in Translation Studies was launched at ELTE, and it works in close cooperation with OFFI, using the corpora of translated texts and terminology database of the latter for research purposes.

Keywords: translation training, translation theory, translation practice, cooperation, PhD in Translation Studies

